

ՀԱՍՄԻԿ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

ՂԵՎՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՅԱՑՔՆԵՐԸ

DOI: 10.24234/journalforarmenianstudies.v1i72.239

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Իր մանկավարժական գործունեության ողջ ընթացքում Ալիշանը մշտապես աչքի է ընկել որպես հմուտ և բանիմաց ուսուցիչ, դաստիարակ, տեսուչ, նորարար: Հայ գեղարվեստական գրականության և հայագիտության բնագավառում զբաղեցնելով կայուն ու առանձնահատուկ տեղ և դեր՝ իր մանկավարժական գործունեության ընթացքում նա ձգտել է իր սաներին տալ ազգային դաստիարակություն, նրանց միտքն ու հոգին պարուրել հայրենասիրական ջերմ զգացումներով, քանի որ հայրենիքը Ալիշանի համար սիրելի ու անփոխարինելի ուղենիշ էր:

Մատաղ սերնդի լուսավորության գործում չափազանց կարևորելով կրթության դերը՝ Ալիշանը գտնում էր, որ կրթությունից պատվական բան չկա աշխարհում, այն վաղ հասակից մարդուն դարձնում է առաքինի՝ սովորեցնելով արդարությամբ հնազանդվել և արդարությամբ հրամայել: Ալիշանի կարծիքով գիտությունը զարդարում է մարդու միտքը, իսկ գիտությունը զարդարվում է առաքինությամբ, առանց որի լուսավոր մտքերն անգամ խավար հոգի ունեն: Ալիշանը կողմնակից էր նորարարությանը. շրջագայելով և դասավանդելով Եվրոպայում, հանդիպելով ժամանակի ականավոր գործիչներին և ուսումնասիրելով կրթադաստիարակչական գործունեությունը, նրա կազմակերպումն ու առաջընթացը՝ այն տեղափոխում է հայկական կրթական համակարգ՝ երբեք չօտարացնելով հայեցի դաստիարակությունն ու կրթությունը:

Մեծ մանկավարժը կարևորում էր նաև ընտանեկան դաստիարակության դերը անձի ձևավորման գործում՝ գտնելով, որ մարդկանց լավ ու վատ լինելը ծնողներից է գալիս, և եթե բարեպաշտ ծնողները իրենց համար շնորհ և ուրախություն են

համարում բարի զավակաների տեր լինելը, ապա առաջին հերթին նրանց հոգսը պետք է լինի զավակներին լավ կրթելը:

Ալիշանի գրական, բանասիրական, պատմական, աշխարհագրական գրեթե բոլոր աշխատությունները ուսումնակրթական և դաստարակչական մեծ նշանակություն ունեցող երկեր են, և դրանց մեծ մասն ուսումնական ձեռնարկի դեր են կատարել ուսուցիչների համար:

Բանայի բառեր և արտահայտություններ. ազգային կրթություն, բարոյական դաստիարակություն, հումանիստական կրթություն, բարոյականային որակներ, արժեհամակարգի ձևավորում, ինքնագիտակցության բարձրացում:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հայ գեղարվեստական գրականության և հայագիտության բնագավառում Ալիշանն ունի կայուն ու առանձնահատուկ տեղ և դեր: Իր 60-ամյա ստեղծագործական կյանքի ընթացքում հանդես գալով տարբեր բնագավառներում, նա մշտապես աչքի է ընկել որպես բանաստեղծ, արձակագիր, թարգմանիչ, պատմաբան, հայագետ, աշխարհագրագետ, մանկավարժ: Այնտեղ, որտեղ գործել է Ալիշանը, նկատելի է եղել դրական առաջընթաց. նրա ուսուցիչ-տեսուչ աշխատած տարիներն իրավամբ կարելի է համարել ալիշանյան դարաշրջան, որովհետև իր մանկավարժական գործունեության ողջ ընթացքում նա մշտապես աչքի է ընկել որպես հմուտ և բանիմաց ուսուցիչ, դաստիարակ, տեսուչ, նորարար, վերափոխող, դպրոցական գործի վերակառուցող: Շրջագայելով և դասավանդելով Եվրոպայում, հանդիպելով ժամանակի ականավոր գործիչներին և ուսումնասիրելով կրթադաստիարակչական գործերի դրվածքը, կազմակերպումն ու առաջընթացը՝ Ալիշանն այն տեղափոխում է հայկական կրթական համակարգ՝ երբեք չօտարացնելով հայեցի դաստիարակությունն ու կրթությունը: «Որքան էլ որ եվրոպականացնենք վարժարանը, չպետք է անտեսենք, որ դպրոցը, ուսուցումը, կրթությունը, դաստիարակությունը ազգային պիտի ըլլա: Առնունք օտարներեն գեղեցիկ սովորություններ, բայց մերիները չթողունք», - գրում է հայրենասեր Ալիշանը (Ալիշան Ղ., 1981), որը չէր կարող բավարարվել միայն վերացական հայրենասիրության քարոզով: Իր մանկավարժական գործունեության ընթացքում մեծ հայրենասերը ձգտել է իր սաներին տալ ազգային դաստիարակություն,

նրանց միտքն ու հոգին պարուրել հայրենասիրական ջերմ զգացումներով: Նա եղել է Մուրադ-Ռաֆայելյան վարժարանի փայլուն անհատներից մեկը, որը նկատելի ազդեցությունն է թողել իր աշակերտների վրա՝ նրանց հոգում վառ պահելով սերն առ հայրենիք:

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Սույն հետազոտությունն իրականացնելիս կատարել ենք թեմային առնչվող գիտական գրականության, տպագրված այլ հոդվածների ուսումնասիրություն, իրականացրել վերլուծություն, ուսումնասիրել ենք նաև դպրոցական դասագրքերը՝ պարզելու, թե որքանով է անդրադարձ կատարվել հեղինակին՝ որպես ազգային դաստիարակության և հայրենասիրական գաղափարների ջատագովի:

ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ

Մատաղ սերնդի լուսավորության գործում չափազանց կարևորելով կրթության դերը՝ Ալիշանը գրում է, որ «կրթութենե պատվական բան չկա աշխարհիս վրա» (Ալիշան Ղ., 1981), «կրթությունն ան է, որ պզտիկուց զմարդը առաքինության կդարձնե և լավ քաղաքացի ըլլալու ջանք կուտա և կտվորեցնե արդարությամբ հնազանդիլ և արդարությամբ հրամայել» (Ալիշան Ղ., 1981), սակայն այն պետք է արտացոլի իրականությունը: Ալիշանն ուսուցանում էր, որ պետք է սովորել անդադար, որպեսզի մարդու միտքը զարգանա, «շարունակյալ կրթությունն է, որ զազգերն ավելի կծաղկեցնե, քան թե անխնամ թողնված բնական ձիրք» (Ալիշան Ղ., 1981): Ալիշանի համար մեծ նշանակություն ունեւ գիտելիքների ձեռքբերումը: Մուրադ-Ռաֆայելյան վարժարանի շրջանավարտներին ուղղված ճառերում նա բազմիցս անդրադարձել է գիտության դերին և նշանակությանը, մասնավորապես նշել, որ նրանք չպետք է բավարարվեն դպրոցական գիտելիքներով, այլ պետք է առաջ գնան, որովհետև «անսպառ են գիտութիւնք, և մարդս միշտ համբակ, և միշտ կարօտ և կարող հասանել» (Նազիկյան Գ., 1969): Նա կրթության անընդհատականության կողմնակից էր և գտնում էր, որ առաջընթացը դադար չունի: Եվ իսկապես, եթե կրթության և անձի զարգացման ու կատարելագործման գործընթացում առաջ չենք գնում, ապա ետ ենք ընկնում ժամանակից. «կանգնած» դիրք չկա:

Որպես խորաթափանց գիտնական-մանկավարժ՝ Ալիշանը բոլոր դրական որակական հատկանիշները, բարոյական որակները, որոնք բնորոշ են իսկական կրթող, ուսուցանող դաստիարակին, վերագրում էր ուսուցչին, և նրանից պահանջում մասնագիտական պատրաստվածություն, մանկավարժական վարպետություն, ազնվություն, անաչառություն, պահանջկոտություն, համբերատարություն, սեր, հոգատարություն և այլ մարդկային որակներ, որոնք պետք է ուսանելի և օրինակելի լինեն աշակերտների համար: Նա ծնողին հավասար կարևորում էր ուսուցչին, որը ևս, մեծապես նպաստելով անձի ձևավորման և զարգացման գործին, դաստիարակում ու կրթում է երեխայի անձը:

Ալիշանի համար չափազանց կարևոր էր ընտանեկան դաստիարակությունը, և գտնում էր, որ «ծնողի մը և զավկի մը մեջ ան բնական սերը և քաղցրությունը կա, որ ուրիշ վարպետ մը չկրնար ազդել» (Ալիշան Ղ., 1981), մարդկանց լավ ու վատ լինելը ծնողներից է գալիս, և այն, ինչ ցանկանում են տեսնել ծնողներն իրենց զավակների մեջ, պետք է առաջին հերթին այդ բանը մտցնեն նրանց մտքի մեջ: Ինչպես հետաքրքիր նկատում է Ալիշանը, փոսի մեջ ձգված առաջին քարը մնում է ամենաներքևում, եթե ցանկանաս հանել այն, ամենավերջինն էս հանելու: «...Ասանկ են նաև տղուն սիրտը ձգված բաները: Արդ՝ ինչ որ ծնողը կուզեն, որ ըլլան տղաքնին, ամենեն առաջ ան բանը պետք է մտցնեն անոնց միտքը» (Ալիշան Ղ., 1981): Եթե բարեպաշտ ծնողները իրենց համար շնորհ և ուրախություն են համարում բարի զավակների տեր լինելը, ապա առաջին հերթին նրանց հոգսը պետք է լինի զավակներին լավ կրթելը, որովհետև «թե որ ծնողացը ձեռքը ան առջի բրուտությունը չկորսնցնե և կրթության առջի ձևը չառնե, ո՛հ, շատ դժվար է (չըսեմ թե անկարելի), որ բարեկրթության ձևը ետևի եկած վարդապետներուն ձեռքովը առնե» (Ալիշան Ղ., 1981):

Ալիշանի կարծիքով կրթությունը պետք է զուգակցվի առաքինությամբ, և գտնում էր, որ եթե «հարկավոր են գիտությունք մարդուս միտքը զարդարելու, առաքինությունը հարկավոր է նույն գիտությունը զարդարելու... Առանց անոր, լուսավոր ըսված մտքերն ալ խավար հոգի մը ունին» (Ալիշան Ղ., 1981):

Երեխաների դաստիարակության գործում Ալիշանը հատկապես մեծ կարևորություն էր տալիս մայրական դաստիարակությանը, ինչի վերաբերյալ գրում է,

որ գերագույն նախախնամությունը «...տղոց փափուկ ու տկար հասակին հարմար՝ անուշ ու երկայնամիտ դաստիարակ մը պատրաստեր է՝ իր մայրը...Ով կրնա փափուկ ծաղկի մը արևեն, հովեն, անձրևեն և ուրիշ վտանգներե այնպես լավ պաշտպանել, ինչպես այն բույսը, որ ծներ է զծաղիկը...Քանի որ տղուն բնավորությունը բացված չէ, կրնանք ըսել համարձակ, թե մայրն է անոր խելք» (Ալիշան Ղ., 1981):

Ալիշանի գրական, բանասիրական, պատմական, աշխարհագրական գրեթե բոլոր աշխատությունները ուսումնակրթական և դաստարակչական մեծ նշանակություն ունեցող գործեր են, և դրանց մեծ մասն ուսումնական ձեռնարկի դեր են կատարել ուսուցիչների համար:

Չնայած Մխիթարյան միաբանության ներքին ընդհանուր կրոնական ոգուն և Վատիկանի խիստ հսկողությանն ու ճնշմանը՝ Ալիշանը ամբողջ հոգով ու էությամբ կապված է եղել իր ժողովրդի հետ, ինչի համար նրան բարձր են գնահատել հայ առաջավոր բոլոր մտածողները: Այս առումով Մ. Նալբանդյանը գրել է. «Այս արժանապատիվ անձը ծանոթ է հայոց ազգին, մանավանդ Նահապետ անունով: Նորա «Ավագ և Փոքր Մասիս», «Հայոց աշխարհիկ», «Պլպուլն Ավարայրի» տաղերգությունքը ջերմացրել են շատ սրտեր Նահապետի անունի վրա... Հ. Ղևոնդ Ալիշանյանցը ունի բանաստեղծական քանքար, և այդ քանքարը կարող էր ավելի պարզ ու վառ երևել, եթե արեղայական սևաթույր վերարկուն չլիներ խափանառիթ» (Նալբանդյան Մ., 1953): Գիտակցելով Ալիշանի տեղն ու դերը հայագիտության մեջ՝ մեծ հանրագիտակին հուշագրել են գրող և հրապարակախոս Արփիար Արփիարյանը, նկարիչ Գևորգ Բաշինջաղյանը, ականավոր հրապարակախոս Գրիգոր Արծրունին, հայ նոր գրականության դասական Ա. Իսահակյանը, Ալիշանի ավագ և կրտսեր ընկերները: Հուշագիրները Ղևոնդ Ալիշան բնորդի դիմանկարը կառուցել են տարբեր բառամիավորների նրբագծերով, որոնք գործածության առումով հետաքրքրական իրողություններ են վեր հանում (Գալստյան Ա., 2020):

Ալիշանը լիովին գիտակցում էր ազգային կրթության և դաստիարակության դերը: Մանկավարժ գիտնականն ուսուցիչներին և աշակերտներին ուսուցանում էր, որ «օտարի կրթությունն կամ քիչ կամ ոչինչ կհաջողի, կամ կրթվողն իր ազգային ոգին կկորսնցնե»՝ կոչ անելով, որ ուսուցիչներն իրենց սաներին սովորեցնեն «զճանապարհ,

գոր կոխեցին աշակերտք Մեսրոպյայ և Սահակայ և Ներսեսի, գորոց աթոռն ունինք» (Նազիկյան Գ., 1969): Այդ նպատակով նա փորձում էր հայ պատանիների գիտակցությանը հասցնել այն, որ ինքը միայն իր և իր ընտանիքի համար չէ լույս աշխարհ եկել, այլ կա մի ավելի մեծ ընտանիք՝ ազգը, որի վերաբերյալ գրում է հետևյալը.

Ձեզ կ'ասեմ մանկունք սիրունք, նազելիք,
Որոնց է բնական հայոց աշխարհիկ,
Մ'ուրանաք զերկիրդ ու զազգըդ սիրուն,
Ծառն՝ արմատով ծառ, տունն հիմամբ է տուն:

Ղևոնդ Ալիշանը մի նոր ուժով է առաջ քաշել հայրենիքն անմնացորդ սիրելու և օտար նվաճողներից այն կրծքով պաշտպանելու գաղափարը: Ալիշանի կյանքում առանձնահատուկ տեղ է ունեցել հայրենիքը, և նրան նվիրված ստեղծագործությունների մեջ մշտապես գովերգել է դարերի ավերածությունների, հրի ու սրի միջով անցած հավերժ սիրելի ու պաշտելի հայրենիքը: Իր «Հուշիկք հայրենյաց հայոց» պատմագեղարվեստական ստեղծագործությունը ջերմ ու կրքոտ հայրենասիրություն է քարոզում սերնդին՝ հայ ժողովրդի պատմության տարբեր հերոսական դրվագներով դաստիարակելով անմնացորդ նվիրումի ու սիրո զգացումն առ հայրենիք: Երգելով ու գովերգելով այն՝ մեծ հայրենասերը խստորեն դատապարտում էր նրանց, ովքեր մտածում էին հրաժարվել հայրենիքից, առավել սարսափելի էր համարում հայենիքին դավաճանելը: Հայրենիքը Ալիշանի համար սիրելի ու անփոխարինելի ուղենիշ էր՝ անկախ նրանից, թե ինչպիսին է այն: Նրա նպատակն էր հայ ժողովրդի հերոսական դրվագների գեղարվեստական վերարտադրության միջոցով պատանիներին կրթել ու դաստիարակել հայրենասիրական ոգով: Հայրենասիրության դրսևորման և դաստիարակման լավագույն նմուշներից է Ալիշանի «Պլպուլն Ավարայրի» պոեմը, որի բարձրարժեքության շնորհիվ ժամանակակիցների կողմից հեղինակին տրվել է «Ավարայրի սոխակ» պատվանունը: Պոեմը հայրենասիրական ոգով գրված ստեղծագործություն է, որտեղ հեղինակը Վարդանի ու վարդանանց օրինակով սովորեցնում է, թե ինչպես պետք է սիրել հայրենիքը և պայքարել հանուն նրա

ազատության և գոյատևման՝ հայրենիքի համար մարտիրոսվելը համարելով ոչ թե մահ, այլ հավերժ հերոսացում և վառ օրինակ սերունդներին: Այս ստեղծագործությամբ հեղինակը կոչ է անում չմոռանալ «Կարմիր Վարդանին», որն ընկավ քաջաբար հանուն իր երկրի, իր հայրենիքի ազատության:

Նրան այդպես էլ չհաջողվեց լինել հայրենիքում, սակայն դա բնավ չխանգարեց սիրել ու գովերգել այն սուրբ հայրենիքը, որի էության մի մասնիկն էր նաև ինքը: Խրիմյան Հայրիկի մասին մի առիթով խոսելիս Ալիշանն ասել է. «Ինձմեն հարյուր օրով մեծ է ան. բայց կըսեն, որ շատ առույգ է, ձի կնստի. հարկավ այդպես է. ան Մասիսի հովին տակ կքնանա, Արաքսի ջուրը կխմե, Հայաստանի հացը կուտե, անոր հողի ուժը կառնե...» (Իսահակյան Ա., 1977): Այս խոսքերը լիարժեք վկայում են հայրենիքի նկատմամբ նրա անսահման սիրո և նվիրվածության մասին: Լինելով հայրենիքից հեռու, բայց հայրենիքի կողքին՝ Ալիշանը կարողացել է իր հայրենասիրական երկերով վառ պահել ազգային զարթոնքի երազանքը՝ փորձելով հայրենասիրական գաղափարներով տոգորել գալիք սերունդներին:

Ալիշանն առանձնահատուկ վերաբերմունք է դրսևորել նաև հայոց լեզվի նկատմամբ, ինչի առնչությամբ գրում է. «Լեզուն կորսնցնել է տեւ եւ մանաւանդ անոր հանդէպ անհոգ ըլլալէն ետեւ մէկ ալ ազգային սովորութիւնք եւ յիշատակք եւ նշանք շուտով կը կորսուին» (<https://chap.am/hy>):

Իր մանկավարժական գործունեության ընթացքում Ալիշանն անդրադարձել է նաև աշակերտների հումանիստական դաստիարակությանը, ինչի առնչությամբ կարելի է առանձնացնլ նրա «Հարսներգ առագաստի նախածնողացն» պոեմը, որտեղ հեղինակը, անդրադառնալով աստվածաշնչյան թեմային, գովերգում է Ադամի և Եվայի դրախտային սերը, որն այնքան եթերային է ու երազային, որ անմիջապես հասկանում ես, որ այն ոչ թե մարդկային զգացմունք է, այլ սեր երկնքի և երկրի, բնության, մարդու, հայրենիքի հանդեպ: Ալիշանի խոր համոզմամբ՝ միայն միմյանց հանդեպ հաստատուն ու ամուր սերը կարող է հաղթել «չարս բագում»:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ծանոթանալով Ղևոնդ Ալիշանի կյանքի, ստեղծագործական և մանկավարժական գործունեությանը, ինչպես նաև ուսումնասիրելով, թե դպրոցական դասագրքերում

որքան քիչ անդրադարձ է կատարվել նրան (եթե չասենք, որ գրեթե չի կատարվել), կարելի էր առաջարկել, որ հանձին Ղ. Ալիշանի՝ դասագրքերում անպայման ընդգրկվեն հայրենանվեր գործունեություն ծավալած նմանօրինակ հեղինակների ուսումնասիրությունները՝ որպես ազգային գաղափարախոսության բարձրացման օրինակելի նմուշ, որպես հայրենասիրության, ազգային և ընդհանրապես բարոյական բարձր արժեքների դաստիարակության լավագույն օրինակ:

Ամփոփելով մեծ հայրենասերի ստեղծագործական և մանկավարժական գործունեությունը՝ կարելի է պնդել, որ նա մեզ ավանդել է այնպիսի բարձրարժեք գործեր, որոնք վերաբերում են հասարակական կյանքի գրեթե բոլոր բնագավառներին և ցայսօր չեն կորցրել իրենց արդիականությունը: Ալիշանը համամարդկային արժեքների գաղափարակիր էր և բնությամբ անխարդախ ու մարդասեր: Մեզ փոխանցվել է նրա ավելի քան 40-հատորանոց գրական ժառանգությունը, որի մեջ արտահայտված է նրա սերն առ հայրենիք, առ Աստված և ի նվիրումն մատաղ սերնդի դաստիարակության:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. **Ալիշան Ղ. (1981)**, Երկեր, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ.:
2. **Գալստյան Ա. (2020)**, «Ղևոնդ Ալիշանը հանրագիտակ», Հոդվածների ժողովածու՝ նվիրված Ղևոնդ Ալիշանի ծննդյան 200-ամյա հոբելյանին), «Ղևոնդ Ալիշան բնորոշը գեղարվեստական վավերագրության բնագրերում», Երևան, «Լուսակն» հրատ., էջ 30 -45:
3. **Իսահակյան Ա. (1977)**, Երկերի ժողովածու, հ. 5, Երևան, «Սովետական գրող» հրատ.:
4. **Նազիկյան Գ. (1969)**, Արևմտահայ մանկավարժական միտքն ու դպրոցը, Երևան, «Լույս» հրատ.:
5. **Նալբանդյան Մ. (1953)**, Ընտիր երկեր, խմբ. Մ. Մկրտչյան, Երևան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ.:
6. <https://chap.am/hy>

REFENERCES

1. **Alishan G. (1981)**, Erker /Works/, Yerevan, "Sovietakan Grogh".
2. **Galstyan A. (2020)**, «Ghevond Alishany' hanragitak» /Ghevond Alishan the Encyclopedic/ (Collection of articles dedicated to the 200th anniversary of Ghevond Alishan's birth), "Ghevond Alishan as a Prototype in Artistic-Documentary Texts", Yerevan, "Lusakn", p. 30-45.
3. **Isahakyan A. (1977)**, Erkeri jhoghovajhow /Collected Works/, vol. 5, Yerevan, "Sovietakan Grogh".
4. **Nazikyan G. (1969)**, Arevmtahay mankavarjhakan mitqn ow dprocy' /Western Armenian Pedagogical Thought and School/, Yerevan, "Luys".
5. **Nalbandyan M. (1953)**, Y'ntir erker /Selected Works/, edited by M. Mkryan, Yerevan, Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR.
6. <https://chap.am/hy>

Асмик Хачатрян

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ГЕВОНДА АЛИШАНА

Заклучение

Ключевые слова и выражения: национальное образование, нравственное воспитание, гуманистическое образование, нравственно-волевые качества, формирование системы ценностей, повышение самосознания

На протяжении всей своей педагогической деятельности Алишан неизменно проявлял себя как умелый и образованный учитель, воспитатель, инспектор, новатор. Занимая устойчивое и особое место в области армянской художественной литературы и арменоведения, он стремился дать своим ученикам национальное воспитание, наполнить их ум и душу тёплыми патриотическими чувствами, поскольку Родина для Алишана была дорогим и незаменимым ориентиром — независимо от того, какова она есть.

Придавая исключительное значение роли образования в просвещении молодого поколения, Алишан считал, что в мире нет ничего более благородного, чем образование:

оно с раннего возраста делает человека добродетельным, учит справедливо подчиняться и справедливо управлять. По мнению Алишана, наука украшает разум человека, а сама наука украшается добродетелью, без которой даже светлые мысли обретают тёмную душу.

Алишан был сторонником новаторства: путешествуя и преподавая в Европе, встречаясь с выдающимися деятелями своего времени и изучая образовательную деятельность, её организацию и развитие, он переносил всё это в армянскую систему образования, никогда не отдаляясь от национального воспитания и образования.

Придавая большое значение семейному воспитанию в формировании личности, великий педагог считал, что доброта или злоба человека происходят от родителей, и если благочестивые родители считают благом и радостью иметь добрых детей, то их первейшая забота должна заключаться в хорошем образовании своих детей.

Почти все литературные, филологические, исторические и географические труды Алишана имеют большое образовательное и воспитательное значение, и большинство из них служили учебниками для учителей.

Hasmik Khachatryan

GHEVOND ALISHAN'S PEDAGOGICAL VIEWS

Conclusion

Key words and expressions: national education, moral upbringing, humanistic education, moral-volitional qualities, formation of a value system, enhancement of self-awareness.

Throughout his pedagogical career, Ghevond Alishan consistently stood out as a skilled and knowledgeable teacher, educator, inspector, and innovator. While holding a stable and distinctive place in the fields of Armenian artistic literature and Armenology, he strove to provide his students with a national upbringing. He aimed to envelop their minds and souls with warm patriotic feelings, as the homeland for Alishan was a beloved and irreplaceable compass—regardless of its state or condition.

Emphasizing the vital role of education in enlightening the younger generation, Alishan believed that there is nothing more noble in the world than education. From an early age, it shapes a person into a virtuous individual by teaching them to obey and lead with justice. According to Alishan, knowledge adorns the human mind, but knowledge itself is adorned by virtue—without which even the brightest thoughts carry a dark soul.

Alishan supported innovation. While traveling and teaching in Europe, he encountered notable figures of his time and studied educational activities, their organization, and development. He then adapted those innovations into the Armenian educational system, never alienating national Armenian upbringing and education in the process.

Placing significant emphasis on family upbringing in shaping an individual, the great educator believed that a person's moral character—whether good or bad—comes from their parents. If devout parents consider it a blessing and a joy to have virtuous children, then their primary concern must be to provide those children with a proper education.

Nearly all of Alishan's literary, philological, historical, and geographical works hold great educational and pedagogical value. The majority of them have served as textbooks for teachers.

Հասմիկ Խաչատրյան – Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարանի Հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի ավագ դասախոս: Մանկավարժական գիտությունների թեկնածու: Գիտական հետաքրքրությունները՝ մայրենի լեզվի դասավանդման մեթոդիկա: Հրատարակել է 13 հոդված: hasmik.xachatryan.79@mail.ru

Асмик Хачатрян – Старший преподаватель кафедры армянского языка и литературы Ванadzorского государственного университета имени Г. Туманяна. Сфера научных интересов: методика преподавания родного языка. Опубликовала 13 статей. hasmik.xachatryan.79@mail.ru

Hasmik Khachatryan – Senior lecturer at the Chair of Armenian Language and Literature, Vanadzor State University named after H. Tumanyan. Scientific interests: native language teaching methodology. Has published 13 articles. hasmik.xachatryan.79@mail.ru

Խմբագրություն է ուղարկվել 09.01.2026թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 20.02.2026թ.

Հրատարակման է ներկայացվել 31.03.2026թ.